

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

4 СОН, 4 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 4, ВЫПУСК 4

LAWYER HERALD

VOLUME 4, ISSUE 4

TOSHKENT-2024

Мундарижа

МЕҲНАТ ҲУҚУҚИ. ИЖТИМОЙ ТАЪМИНОТ ҲУҚУҚИ

1. RAXIMBERGANOVA Bonu Davlatnazarovna

MUDDATLI MEHNAT SHARTNOMASI BANDLIKNING NOTIPIK SHAKLI SIFATIDA..... 8

СУД ҲОКИМИЯТИ. ПРОКУРОР НАЗОРАТИ.

ҲУҚУҚНИ МУҲОҲАЗА ҚИЛИШ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

2. АБДУОЛИМОВ Уринбой Худобердиевич

ЎЗБЕКИСТОН ВА ТУРКИЯ ПРОКУРАТУРА ОРГАНЛАРИ

РИВОЖЛАНИШИНИНГ РЕТРОСПЕКТИВ ТАҲЛИЛИ..... 15

ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ.

КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ

3. АБДУРАСУЛОВА Кумриниса Раимкуловна

КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА И ПРОФИЛАКТИКА ПРЕСТУПНОСТИ
НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ..... 22

4. ТЎРАБАЕВА Зиёда Якубовна

ВОЯГА ЕТМАГАНЛАРНИ ЖАЗОНИ ЎТАШДАН МУДДАТИДАН ИЛГАРИ ШАРТЛИ
РАВИШДА ОЗОД ҚИЛИШ..... 32

5. ХАЙДАРОВ Шухратжон Джумаевич

КАСБ ЮЗАСИДАН ЎЗ ВАЗИФАЛАРИНИ ЛОЗИМ ДАРАЖАДА БАЖАРМАСЛИК
ЖИНОЯТИНИНГ СУБЪЕКТИ..... 44

6. КАРАКЕТОВА Дилноза Юлдашевна

БЕЗОРИЛИК ЖИНОЯТИ ОБЪЕКТИВ ТОМОНИ БЕЛГИЛАРИНИНГ ЎЗИГА ХОС
ХУСУСИЯТЛАРИ: ТАҲЛИЛ ВА ТАКЛИФ..... 52

7. TOSHEVA Maftuna Anvar qizi

QO'SHMACHILIK QILISH YOKI FONISHAXONA SAQLASH JINOYATINING
JINOYAT-HUQUQIY JIHATLARI..... 62

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА, ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ

8. ИМОМНАЗАРОВ Алишер Хасанович

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИДА КЎЗДАН КЕЧИРИШ: ЎЗБЕКИСТОН ВА ХОРИЖИЙ
МАМЛАКАТЛАР ҚОНУНЧИЛИГИ ҚИЁСИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАҲЛИЛИ..... 69

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

9. РАСУЛОВ Журабек Абдусамиевич

ХАЛҚАРО МИГРАЦИЯ ҲУҚУҚИНИНГ ШАРТНОМАВИЙ МАНБАЛАРИ..... 79

10. АЗХОДЖАЕВА Роза Алтыновна

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ВОПРОСОВ БЕЗОПАСНОСТИ ГЕННО-
МОДИФИЦИРОВАННЫХ ПРОДУКТОВ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ЗДОРОВЬЕ ДЕТЕЙ..... 85

11. ХУДАЙБЕРДИЕВА Шоҳиста Акмал қизи ЎЗБЕКИСТОН ВА ТУРКИЯ ЎРТАСИДАГИ ҲАМКОРЛИКНИ ТАРТИБГА СОЛУВЧИ СИЁСИЙ СОҲАГА ОИД ХАЛҚАРО ШАРТНОМАЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ.....	92
12. РАХМОНКУЛОВА Нилуфар Ходжи-Акбаровна ЗАЩИТА ПРАВ ЖЕНЩИН: ОНЛАЙН ПЛАТФОРМЫ.....	99
13. ЕСЕМУРАТОВ Алишер Избасарович МИГРАНТЛАР ҲУҚУҚЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ КОНЦЕПЦИЯЛАРИ	108
14. ABDULLAYEVA Dilfuza МЕННАТ MUNOSABATLARIDA KAMSITISHGA YO'L QO'YMASLIK: XALQARO MENNAT STANDARTLARI VA MILLIY QONUNCHILIK.....	117
15. ТУРСУНОВ Ойбек РОЛЬ ЕВРОПЕЙСКОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КОМИССИИ В СФЕРЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ И ОХРАНЫ ТРАНСГРАНИЧНЫХ ВОДОТОКОВ.....	123

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

16. UMARXANOVA Dildora Sharipxanovna AYOLLARNING ODIL SUDLOVGA ERISHISH DARAJASINI OSHIRISH: YEVROPA ITTIFOQI MAMLAKATLARI TAJRIBASI VA MILLIY AMALIYOT	128
17. YULDOSHBEKOV Avazbek Alisher o'g'li SOLIQ MASLAHATCHILARI KASBIY JAVOBGARLIGINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.....	136
18. МЕЛИЕВ Худоёр КОРРУПЦИЯВИЙ ЖИНОЯТЧИЛИККА ИМКОН БЕРГАН ШАРТ-ШАРОИТЛАР.....	144

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

КАРАКЕТОВА Дилноза Юлдашевна

Тошкент давлат юридик университети Жиноят ҳуқуқи, криминология ва коррупцияга қарши куришиш кафедраси катта ўқитувчиси,
юридик фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
E-mail: d.yu.karaketova@gmail.com

БЕЗОРИЛИК ЖИНОЯТИ ОБЪЕКТИВ ТОМОНИ БЕЛГИЛАРИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ: ТАҲЛИЛ ВА ТАКЛИФ

For citation (иқтибос келтириш учун, для цитирования): КАРАКЕТОВА Д.Ю.
Безорилик жинояти объектив томони белгиларининг ўзига хос хусусиятлари: таҳлил ва таклиф // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 4 (2024) Б. 52-61.

 4 (2024) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2024-4-6>

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада безорилик жинояти таркиби муҳим элементларидан бири бўлган жиноят объектив томони ва унинг белгиларининг умумий тавсифи очиқ берилган бўлиб, улар тўғрисидаги олимларнинг илмий қарашлари, тадқиқотлари, улар ўртасидаги ўзаро ўхшаш ва фарқли жиҳатлар ҳақида атрофлича баён қилинган. Шунингдек, жиноят объектив томонининг зарурий белгилари қиёсий таҳлил қилиниб, улардаги муаммоли жиҳатлар аниқланди ва кетма-кет тавсифлаб берилди. Ушбу мақолада асосий эътибор безорилик жинояти объектив томони умумий тавсифига қаратилган бўлиб, безорилик жинояти объектив томони белгилари инструментал ва қиёсий таҳлил қилинган. Мазкур белгиларда мавжуд муаммолар аниқланиб, уларнинг назарий ва амалий ечимлари топилган. Бундан ташқари, жиноят ҳуқуқи доктринаси ва ривожланган хорижий давлатлар жиноят қонунчилиги таҳлил этилиб, бу борада Ўзбекистон Республикаси жиноят қонунчилигини такомиллаштириш бўйича аниқ таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: безорилик, жиноят ҳуқуқи, жамоат тартиби, жиноят таркиби, объектив томон, квалификация қилиш, қонунчиликни такомиллаштириш.

KARAKETOVA Dilnoza Yuldashevna

Senior lecturer at Tashkent State University of Law,
Doctor of Philosophy (PhD) in Law
E-mail: d.yu.karaketova@gmail.com

SPECIFIC FEATURES OF THE SIGNS OF THE OBJECTIVE SIDE OF HOOLIGANISM: ANALYSIS AND SUGGESTION

ANNOTATION

This article reveals the objective side of hooliganism, which is one of the important elements of the corpus delicti, and the general characteristics of its signs, as well as describes in detail the

scientific views and research of scientists about them, the similarities and differences between them. A comparative legal analysis of the signs of the objective side of hooliganism was also carried out, their problematic sides were identified and consistently described. This article focuses on the general characteristics of the objective side of hooliganism, and the mandatory signs of the objective side of the crime are analyzed instrumentally and comparatively. The existing problems in these features have been identified, their theoretical and practical solutions have been identified and found. The doctrines of criminal law and criminal legislation of developed foreign countries were also analyzed, and on the basis of this, specific proposals and recommendations were developed to improve the criminal legislation of the Republic of Uzbekistan.

Keywords: hooliganism, criminal law, public order, corpus delicti, objective side, criminal law qualification, improvement of legislation.

КАРАКЕТОВА Дилноза Юлдашевна

Старший преподаватель кафедры Уголовного право,
криминологии и противодействия коррупции
Ташкентского государственного юридического университета,
доктор философии по юридическим наукам (PhD)
E-mail: d.yu.karaketova@gmail.com

СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРИЗНАКОВ ОБЪЕКТИВНОЙ СТОРОНЫ ХУЛИГАНСТВА: АНАЛИЗ И ПРЕДЛОЖЕНИЕ

АННОТАЦИЯ

В данной статье раскрывается объективная сторона хулиганства, которая является одной из важных элементов состава преступления, и общая характеристика ее признаков, а также подробно описываются научные взгляды и исследования ученых о них, сходства и различия между ними. Также был проведен сравнительно-правовой анализ признаков объективной стороны хулиганства, выявлены и последовательно описаны их проблемные стороны. В данной статье основное внимание уделяется общей характеристике объективной стороны хулиганства, а обязательные признаки объективной стороны преступления анализируются инструментально и сравнительно. Выявлены существующие проблемы в этих признаках, установлены и найдены их теоретические и практические решения. А также были проанализированы доктрины уголовного права и уголовного законодательства развитых зарубежных стран, и на основании данного выработаны конкретные предложения и рекомендации по совершенствованию уголовного законодательства Республики Узбекистан.

Ключевые слова: хулиганство, уголовное право, общественный порядок, состав преступления, объективная сторона, уголовно-правовая квалификация, совершенствование законодательства.

Жиноят таркиби объектив томони шахс жиноий хулқ-атворининг ташқи белгилари мажмуини ифодалайди [1]. Бу тушунча умумий бўлиб, унда объектив томон белгилари қисқача ифодаб берилган.

Безориликнинг объектив томони белгилари ЖК 277-моддаси диспозициясида берилган. Жиноят ҳуқуқи назариясида безориликнинг объектив томони тузилишидан келиб чиқиб, жиноят таркиби объектив томони ҳақида тўрт хил ёндашув мавжуд.

И.И.Косарев безорилик ўзининг объектив томони белгиларига эга эмас, деб ҳисоблаб, бундай ёндашувни қуйидагича асослантиришга ҳаракат қилган. Биринчидан, ҳар қадайдан жиноят (туҳмат, қасддан одам ўлдириш ҳ.к) у ёки бу даражада жамоат тартибини бузади. Иккинчидан, аффе́кт ҳолатида содир этилган жиноятлардан бошқа ҳар қандайдан

жиноятни содир этиш жамиятга нисбатан содир этилган ҳурматсизлик ҳисобланади. Учинчидан, “безорилик” деб номланувчи ҳаракатлар бошқа ҳаётга, соғлиққа, мулкка қарши жиноятлар таркибини ташкил қилади. Бошқа жиноятлар содир қилинмаса, безориликни тасаввур қилиш қийин бўлади [2].

Иккинчи гуруҳ олимлар безориликни формал таркибли жиноят, деб ҳисоблайди, яъни бу жиноят жамиятга ҳурматсизликни ифодаловчи жамоат тартиби қўпол равишда бузилган пайтдан бошлаб тамом бўлади [3].

Учинчи гуруҳ олимлар безориликни моддий таркибли жиноятлар жумласига киритиб, жамоат тартибига зарар етказилишини оқибат, деб ҳисоблайдилар. А.И.Рарог бу фикрга қарши чиқиб, жамоат тартибининг қўпол равишда бузилиши ва жамиятга ҳурматсиз муносабатда бўлиш оқибат эмас, балки, безориликнинг ижтимоий хавфлилик хусусиятини ифодаловчи белги [4] эканини асослаб берган.

Тўртинчи гуруҳдагилар безориликни муқобил таркибли жиноят деб ҳисоблаб, жамоат тартибининг қўпол бузилиши зўрлик ишлатиш (бунда шахсинг соғлиғига енгил шикаст етказилган бўлиши лозим), ўзгалар мулкига шикаст етказиш ёки нобуд қилиш (аниқ оқибат келиб чиққан бўлиши шарт) билан бирга содир этилиши мумкинлиги [5]ни таъкидлайдилар. Ушбу фикрни тўғри деб ҳисоблаймиз ва ЖК 277-моддаси диспозициясининг тузилишига кўра безориликни муқобил таркибли жиноятлар қаторига киритиш мумкин. Бу жиноят таркибига кўра жамиятда юриш-туриш қоидасини қасддан менсимаслик уриш-дўппослаш ҳаракатлари билан боғлиқ ҳолда содир этилганда, жиноят натижасида оқибат келиб чиқиши талаб этилмайди. Бу ҳолда безорилик содир этилган вақтидан бошлаб тамом бўлган ҳисобланади. Жамиятда юриш-туриш қоидасини қасдан менсимаслик баданга енгил шикаст етказиш, мулкни нобуд қилиш ёки шикаст етказиш каби оқибатларга сабаб бўлган безорилик моддий таркибли ҳисобланади.

Ҳар икки таркибда ҳам безорилик объектив томонининг зарурий белгиси ижтимоий хавfli қилмишнинг мавжудлигидир. Ўрганилаётган жиноятда қилмиш фақат фаол ҳаракатларда, яъни “жамиятда юриш-туриш қоидаларини қасддан менсимаслик”да ифодаланади. Безорилик ҳаракатларига: ҳақорат қилиш, бошқаларга тегажоқлик қилиш, уриш, беҳаё сўзли қўшиқларни айтиш, деворларга ёмон мазмундаги сўзларни ёзиш, жамоат жойларида ялонғоч юриш, атроф-муҳитни ифлослантириш, кўкаламзор ерларга зарар етказиш ва атрофдагиларга ўзининг устунлигини намоён қилувчи бошқа ҳаракатларни киритиш мумкин. Бу каби ҳаракатлар турли шаклларда ифодаланади, уларнинг аниқ рўйхатини бериш имкони йўқ. Муҳими, жамиятда юриш-туриш қоидаларини менсимасликда ифодаланувчи безорилик ҳаракатларининг белгиларини ажратиш олишдир.

Айрим олимлар жамиятда юриш туриш қоидаларини қасддан менсимаслик “қўпол” [6] бўлиши кераклигини айтадилар. Бу безориликнинг қуйидаги объектив белгилари: содир этилган қилмишнинг хусусияти, ҳаракатларнинг давомийлиги, уларни содир этиш жойи ва вақти, келиб чиққан оқибатлар ва бошқаларни таҳлил қилиш орқали аниқланади. Жамоат тартибининг узоқ муддат давомида бузилиши, бир қанча шахсларнинг манфаатларига зарар етказилиши, масалан, оммавий тадбирларнинг ўтказилмай қолиши, фуқароларга нисбатан қўполлик, шилқимлик қилиш, жамоат тартибининг қўпол равишда бузилиши ҳисобланади [7; 12]. Лекин “қўпол”ликни жамиятда юриш-туриш қоидаларини менсимасликнинг зарурий белгиси сифатида кўрсатилиши тўғри эмас. Чунки “қўпол” деган тушунча баҳоловчи хусусиятга эга бўлиб, суд-тергов амалиётида тушунмовчиликларни келтириб чиқариши мумкин. Шунингдек, биз томонимиздан ўрганилган суд ҳукмларининг (310та) бирортасида “жамиятда юриш туриш қоидаларини қўпол равишда менсимаслик” деган жумла ишлатилмаган.

Сабаби бир қилмиш айрим вазиятда “қўпол” деб топилиши, бошқа вазиятда эса “қўпол” деб топилмаслиги мумкин. И.И.Косарев ҳам жамоат тартибини “қўпол” бузишни “қўпол бўлмаган” бузишдан фарқлаш мумкин эмас [8] лигини айтади.

Жамиятда юриш-туриш қондасини қасддан менсимаслик барча томонидан тан олинган хулқ-атвор қоидаларини менсимаслик, бошқаларни ҳурмат қилмаслик, бошқаларга нисбатан устунлигини ошқора намойиш қилишда ифодаланади. Атрофдагиларнинг фикрини менсимаслик, бошқаларнинг огоҳлантиришига эътибор қилмаслик ёки бундай огоҳлантиришдан сўнг тажовузкорликни янада ошириш жамиятга нисбатан ҳурматсизликни ифодалайди [9]. Бундай ҳурматсизлик аниқ, яъни ошқора, айбдорнинг ўзида ва безорилик натижасида жабр кўрганларда, шунингдек, бу ҳолатнинг гувоҳи бўлганларда ҳеч қандай шубҳа туғдирмаслиги лозим. Бироқ бундан безорилик жамоат жойида ва жамоа олдида, яъни вазиятни кузатиб турган бошқа шахслар кўз ўнгида содир этилиши лозим, деган хулоса келиб чиқмаслиги керак.

Аммо қатор олимлар безориликнинг зарурий белгиси сифатида унинг жамоат жойида содир этилган бўлиши шартлигини кўрсатадилар [10]. Биз безориликда жиноят содир этилган жой қилмишнинг квалификациясига таъсир қилмайди, бундан ташқари безориликнинг зарурий белгиси эмаслиги [11]ни таъкидловчи олимларнинг фикрига қўшилаемиз. Чунки ЖК 277-моддаси диспозициясида жиноят содир этиш жойи зарурий белги сифатида кўрсатилмаган. Иккинчидан, суд-тергов ходимлари қилмишни безорилик, деб топишда жиноят содир этилган жойдан қатъи назар, фақат жиноят қонунида белгиланган субъектив ва объектив белгиларга асосланадилар. Безориликнинг жамоат тартиби сақланиши лозим бўлган барча жойда содир этилиши мумкин [12]лигини таъкидлаган тадқиқотчиларнинг фикри ҳам асосли эмас.

Жиноят ҳуқуқига оид адабиётлар, шунингдек, суд-тергов амалиётида ошқораликни безориликнинг зарурий белгисига киритиш масаласида ягона фикр мавжуд эмас. Ошқоралик белгиси жиноят содир этилаётган вақтда бошқа шахсларнинг ҳам воқеа жойида бўлиши кераклигини билдиради. М.Х.Рустамбаев ошқораликни безориликнинг зарурий белгиси, деб билиб, жамиятга ҳурматсизлик омма олдида амалга оширилган бўлиши керак. Одам йўқ, ҳеч ким бўлмаган жойда жиний ҳаракатларнинг содир этилиши безорилик эмас, бошқа жиноят сифатида квалификация қилинади [13], дейди.

Жамиятда юриш-туриш қоидаларини менсимасликда ифодаланувчи ҳаракатлар кўп ҳолларда ошқора содир этилади, чунки безорининг жамоат жойида, бошқа шахсларнинг кўз ўнгида жамиятга нисбатан ҳурматсизлигини ифода қилиши ва жамоат тартибини бузиши осонроқ бўлади. Бу каби вазиятларда безори кўпинча низо келтириб чиқаришга ҳаракат қилади. Аммо безори ошқора бўлмаган ҳаракатлари билан ҳам жамоат тартибини бузиши ва жамиятга нисбатан ҳурматсиз муносабатда бўлиши мумкин, масалан, хиёбонлардаги гуллар майсаларни пайҳон қилиш, тўсиқларни бузишга қаратилган ҳаракатлар ҳам жамиятга ҳурматсизликни ифодалайди.

М.А.Утанов ошқоралик белгисига қарши чиқиб, безори ўз ҳаракатларини бошқа шахсларнинг иштирокисиз ҳам содир этиши мумкин, дейди. Бунга ҳеч ким йўқ жойда шахсни уриш-дўппослаш, ҳақорат қилиш, аёл кишига нисбатан уятсиз-бузуқ ҳаракатлар қилиш, телефон орқали уятсиз сўзларни айтиб ҳақорат қилиш, шунга ўхшаш хатларни юбориш кабиларни киритади [14]. Телефон ёки хат орқали бировни ҳақорат қилиш каби ҳаракатларнинг муаллиф томонидан безорилик сифатида баҳоланишини тўғри эмас, деб ҳисоблаймиз. Бу ҳолатда жамоат тартиби, яъни жамиятда ўрнатилган юриш-туриш, одоб-ахлоқ, урф-одат нормалари бузилмайди, балки, шахснинг шаъни-қадр қимматини ҳимоя қилиш билан боғлиқ ижтимоий муносабатларга зарар етказилади.

Юқоридаги фикрларга асослансак, ошқоралик белгиси жиноят содир этишда бошқа шахсларнинг иштироки билан бевосита боғлиқдир. Мазкур жиноятда безори кўпинча бошқаларнинг кўз ўнгида жамиятга нисбатан ўзининг ҳурматсизлигини ифодаласа-да, ҳар доим ҳам бошқаларнинг бўлиши талаб қилинавермайди [15]. Шунингдек, безорилик ҳеч ким бўлмаган вақтда уйда, подъездда, ҳовлида, хиёбонда ҳам содир этилиши мумкин. Бундай вазиятларда безорилик ошқоралик белгисига эга бўлмайди. Ҳатто, содир этилгандан сўнг бошқа шахсларга маълум бўлган безорилик ҳаракатларини ҳам ошқора деб бўлмайди.

Безориликка ўхшаш ҳар бир вазиятда нафақат айбдорнинг ҳаракатлари, балки, жабрланувчининг хулқ-атвори ҳам ҳисобга олиниши лозим. Агар ўртадаги келишмовчиликнинг сабабчиси жабрланувчи бўлган ёки айбдор жабрланувчини олдиндан ёмон кўрган бўлса, унинг ҳаракатлари безорилик ёки безорилик оқибатида содир этилган бошқа жиноят сифатида квалификация қилиниши мумкин эмас. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2004 йил 24 сентябрдаги “Қасддан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги қарорида: “Безорилик оқибатида қасддан одам ўлдириш жиноятини ўзаро жанжал ёки урушиш оқибатида содир этилган қотилликдан (ЖК 97-м., 1-қ.) фарқлаш учун уруш-жанжал ташаббускори ким эканлигини, низо одам ўлдиришда баҳона сифатида фойдаланиш мақсадида айбдор томонидан атайлаб уюштирилган-уюштирилмаганлигини аниқлаш лозим. Агар уруш-жанжал жабрланувчи томонидан бошланган бўлса ёки низога унинг ғайриҳуқуқий хулқ-атвори сабаб бўлса, айбдор безорилик оқибатида одам ўлдириш жинояти учун жавобгар бўлмайди” [16], дейилган.

С.В.Бородиннинг қилмишни безорилик оқибатида содир этилган, деб топиш учун “айбдор шахсни бу жиноятнинг “ташаббускори” ёки “фаол тарафи” эканлиги муҳим эмас, балки бунда айбдорнинг жиноят содир этиш мотиви муҳимдир” [17], деган фикри асослидир.

Безориликнинг объектив томони жамоат тартибини бузувчи ҳаракатларни содир этиш ва жамиятга нисбатан очиқдан-очиқ ҳурматсизликда намоён бўлади. Ўз мазмунига кўра безорилик ҳаракатлари оқибатида нафақат жамоат тартиби, балки, фуқароларнинг соғлиғи, жисмоний дахлсизлиги ва мулкӣ ҳуқуқларига ҳам зарар етказилади. Жамоат тартибини бузиш шахсга зўрлик ишлатиш, уриш дўппослаш ёки ўзганинг мулкига шикаст етказиш ёхуд нобуд қилиш билан боғлиқ ҳолда содир этилганида безорилик таркибини ташкил қилади (ЖК 277-м. 1-қ.). Бу ҳаракатлар ўз хусусиятига кўра жамиятга нисбатан очиқдан-очиқ ҳурматсизликни, ўзига ёки бошқаларга аниқ ва ошқора ҳолда умум томонидан тан олинган хулқ-атвор, ахлоқ қоидаларига эътибор бермасликда ифодаланади. Бу қилмишлар оқибатида баданга шикаст етказилган ёки мулк нобуд қилинган ёхуд унга шикаст етказилган бўлиши шарт, яъни жиноий оқибат талаб этилади. В.И.Ткаченконинг фикрича, безорилик жамоат тартиби кўпол равишда бузилган пайтдан тамом бўлган ҳисобланади. Бундай ҳаракатлар зўрлик ишлатиб содир этилган безориликда аҳамиятга эга бўлади, агар безорилик ўзганинг мулкни нобуд қилиш ёки шикаст етказишга сабаб бўлса, қилмиш ва оқибат ўртасида сабабий боғланиш мавжудлиги аниқланиши лозим [18].

Безорилик объектив томони белгиларидан яна бири унинг зўрлик ишлатиб содир этилишидир. Зўрлик ишлатаётган шахс жамиятда ўрнатилган юриш-туриш қоидаларини қасддан менсимайди. Шунинг учун безориликда ишлатилган зўрлик шахсга қарши жиноятларнинг объектив белгиларига ўхшашдир.

А.В.Иващенко қонун чиқарувчи “зўрлик” деганда жисмоний зўрликни назарда тутишини таъкидлайди. Зўрлик ишлатиш билан кўрқитилса, яъни руҳий зўрлик мавжуд бўлса, безориликнинг таркиби мавжуд бўлмайди ва қилмиш ЖКнинг бошқа нормаси билан квалификация қилиниши зарур [19], дейди. Безориликда ишлатиладиган зўрлик тушунчасига бундай ёндашув айрим олимларнинг эътирозига сабаб бўлиб, улар ҳар қандай зўрлик жабрланувчига руҳий азоб беришини [20] айтадилар. А.А.Отажоновнинг фикрича, зўрлик инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликлари бузилишига сабаб бўлувчи бир ёки бир гуруҳ шахслар томонидан руҳий ёки жисмоний таъсир кўрсатишдир [21].

Безориликда ишлатиладиган зўрликни тўғри баҳолаш учун унинг турларини кўриб чиқиш зарур. ЖК айрим нормаларида зўрликнинг: зўрлик, соғлиқ ёки ҳаёт учун хавfli бўлган зўрлик, ҳаёт ёки соғлиқ учун хавfli бўлмаган зўрлик турлари назарда тутилган. Безорилик содир этилганида зўрликнинг юқорида келтирилган барча турлари бир пайтда ишлатилиши мумкин. Биз ўрганган жиноят ишларининг 92 фоизда қилмиш уриш-дўппослаш ва баданга шикаст етказишда ифодаланувчи ҳаракатлар орқали содир этилган.

Безориликда ишлатиладиган зўрликнинг биринчи тури уриш-дўппослашдир. Унинг зарурий белгиси баданга шикаст етмайди, яъни шахснинг жисмоний дахлсизлигига зарар етади. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 майдаги “Безориликка оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги қарорида уриш-дўппослашга айбдор томондан жамиятда юриш-туриш қоидаларини қасддан бузиб, шахснинг баданига шикаст етказмаган ҳолда бир неча зарба бериш [22], деб тушунтириш берилган. ЖК ушбу нормасига берилган илмий шарҳларда ҳам уриш-дўппослаш тушунчасига айнан шундай изоҳ берилган [23]. Ўзбекистон Республикаси юридик энциклопедиясига кўра “дўппослаш – уч ёки ундан ортиқ марта шахсга зарба бериш [24]”.

Мазкур фикрларга асосланадиган бўлсак, агар безори жамиятда юриш-туриш қоидаларини қасддан менсимасдан жабрланувчига бир марта зарба берса ва бунинг натижасида баданга шикаст етмаса, қилмиш қандай квалификация қилинади? деган савол туғилади. Қилмишни жиноий безорилик деб топиш учун бир неча бор зарба берилган, яъни жабрланувчи дўппосланган бўлиши керак, маъмурий жавобгарликка сабаб бўлувчи майда безориликнинг объектив томонида “уриш” ҳаракатларини назарда тутилмаган.

Шу сабабли ЖК 277-моддаси 1-қисмидаги “ - ” тушунчаси ўрнига “ ” тушунчасини қолдириш мақсадга мувофиқдир. Бу биринчи навбатда, ЖК ўзбек ва рус тилларидаги матнини бир хилда ифодаланишини таъминлайди, чунки ЖК рус тилидаги матнида “уриш-дўппослаш” эмас, “побои”, яъни “дўппослаш” деб берилган. Иккинчидан, “баданга шикаст етказилишига сабаб бўлмаган уриш”нинг майда безорилик доирасига киритилиши безориликнинг бу шакли учун МЖТК 183-моддасида жавобгарлик белгиланишига асос бўлади.

Безориликни содир этишда соғлиқ учун хавfli бўлган ва ҳаёт ёки соғлиқ учун хавfli бўлмаган зўрлик ишлатилади. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1999 йил 30 апрелдаги “Ўзгалар мулкани ўғирлик, талончилик, ва босқинчилик билан талон-торож қилиш жиноят ишлари бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги қарорига кўра, соғлиқ учун хавfli бўлган зўрлик ишлатиш деганда, жабрланувчига соғлиғининг бузилишига сабаб бўлган тан жароҳати етказиш ёки шундай тан жароҳати етказиш хавфини туғдирувчи ҳаракатлар (чаккага, қуёш чигалига уриш ва ҳ.қ.) тушунилади.

Ҳаёт ёки соғлиқ учун хавfli бўлмаган зўрлик ишлатиш деганда, баданга энгил шикаст етказиш тушунилиши лозим. Бундай зўрлик жабрланувчига жисмоний азоб берувчи ёки унинг эркинлигини чеклаб қўювчи ҳаракатларда ифодаланиши мумкин” [25].

Қилмишни ЖК 277-м. 1-қ. билан квалификация қилиш учун айбдор ишлатган зўрлик ҳаёт ёки соғлиқ учун хавfli бўлмаслиги, яъни баданга энгил шикаст етказилиши лозим. Баданга шикаст етказиш деганда, инсон органлари ёки организми тўқималари анатомик тўқислиги ёки улар физиологик функциясининг ташқи таъсир оқибатида бузилиши тушунилмоғи лозим [26]. “Баданга шикаст етказиш деб – инсон танасининг бирон-бир аъзосига муайян даражада тан жароҳати етказишни тушунмоқ лозим, яъни етказилган тан жароҳати натижасида шахс соғлиғининг йўқолиши, ёки аъзоларидан ажралиши, ёхуд аъзолари сақланиб қолса-да, уларнинг ўз фаолиятини йўқотиши ёки баданнинг анатомик бутунлигининг бузилиши ёхуд меҳнат қобилиятининг маълум даражада йўқотиш ҳоллари ёки ҳомиланинг тушишини тушунмоқ керак” [27]. ЖК 109-моддаси мазмунига кўра: шахс соғлиғини қисқа муддат ёмонлашувига ёки меҳнат қобилиятини унча узоқ бўлмаган муддатга йўқолишига олиб келмаган (109-м. 1-қ.) энгил шикаст, шунингдек, соғлиғининг бузилишига соғлиқнинг қисқа вақт, яъни олти кундан ортиқ, ammo йигирма бир кундан кўп бўлмаган муддатга ёмонлашувига ёки умумий меҳнат қобилиятининг унча узоқ бўлмаган муддатга йўқотилишига сабаб бўлган энгил шикаст (ЖК 109-м. 2-қ.) назарда тутилган.

Демак, ЖК 277-м. 1-қисмидаги энгил шикаст ЖК 109-моддасида назарда тутилган энгил шикастнинг ҳар икки турини ҳам қамраб олади. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг “Безориликка оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги

қарорида ҳам шахснинг баданига етказилган тан жароҳати унинг соғлиғи бузилишига олиб келган-келмаганлигининг аҳамияти йўқлиги белгиланган [28]. Лекин соғлиқнинг бузилишига сабаб бўлган енгил шикаст, соғлиқнинг бузилишига сабаб бўлмаган енгил шикастга нисбатан ижтимоий хавфлироқдир. Ҳатто қонун чиқарувчи томонидан ЖК 109-моддаси 1-қисмида соғлиқнинг бузилишига сабаб бўлмаган енгил шикаст учун маъмурий жавобгарлик белгиланишини, ушбу модданинг 2-қисмида эса соғлиқнинг бузилишига сабаб бўлган енгил шикаст етказганлик тўғридан-тўғри жиноий жавобгарликка сабаб бўлиши назарда тутилган. Биз томонимиздан ўрганилган 310 та суд ҳукмининг бирортасида безорилик натижасида соғлиқнинг бузилишига сабаб бўлмаган енгил шикаст ЖК 277-моддаси 1-қисми билан квалификация қилинмаган. Бу каби қилмишлар амалиётда майда безорилик сифатида баҳоланада ва биз ҳам уни тўғри, деб ҳисоблаймиз. Шу сабабли, ЖК 277-моддасидаги “баданга енгил шикаст етказиш” жумласидан олдин “соғлиқнинг бузилишига сабаб бўлган” жумлани киритилиши тўғри бўлар эди.

Безориликда ишлатилган соғлиқ учун хавfli бўлган зўрлик баданга ўртача шикаст етишига сабаб бўлса, қилмиш ЖК 277-моддаси 2-қисми “а” банди билан квалификация қилинади. Агар безориликда ишлатилган ҳаёт ёки соғлиқ учун хавfli бўлган зўрлик натижасида жабрланувчининг ўлими юз берса ёки баданга оғир шикаст етса, қилмиш ЖК 97-моддаси 2-қисми “л” банди ёхуд ЖК 104-моддаси 2-қисми “е” банди билан квалификация қилинади.

Безорилик оқибатида ўзга шахсларнинг мулки нобуд бўлиши ёки унга шикаст етказилиши мумкин. Қонунда безориликнинг предмети ўзганинг мулки бўлишини белгилаб қўйилган. Ўзганинг мулкни нобуд қилиш ёки унга шикаст етказиш билан қўрқитиш орқали жамоат тартибини қўпол равишда бузиш жиноят ҳисобланмайди. Жиноят қонунида безорилик оқибатида мулкни нобуд қилиш ёки унга шикаст етказиш анча миқдорни, яъни базавий ҳисоблаш миқдорининг юз бараваридан уч юз бараваригача бўлган миқдорни ташкил этиши кераклиги белгиланган.

Ўзганинг мулкни нобуд қилиш деганда, унинг яроқсиз ҳолга келтирилиши, мулкка шикаст етказиш деганда, унга жинояткорона муносабат натижасида мулкнинг хўжалик мақсадларида фойдаланиш хусусиятларини вақтинча ёки қисман йўқотиши, аммо уни тиклаш ва келажакда бирор тарзда фойдаланиш мумкинлиги тушунилади [29].

Лекин айрим олимлар безорилик жамоат тартибига тажовуз қилувчи жиноят эканидан келиб чиқиб, жамоат тартибининг бузилганлик даражаси мулккий зарарга бевосита боғлиқ эмаслигини таъкидлайди. Уларнинг фикрича, ўзганинг мулкни нобуд қилиш ёки шикаст етказиш билан қўрқитилса, шунингдек, етказилган зарар анча миқдорни ташкил этмаган бўлсада, жамоат тартибини қўпол равишда бузилиши ҳам безорилик тартибини ташкил қилиши лозим [30], мулккий зарарнинг йўқлиги жамоат тартиби бузилмаганини билдирмайди [31]. М.А.Утанов эса, безорилик ҳаракатларида ўзганинг мулкни нобуд қилиш ёки шикаст етказишга уринишни безорилик жиноятига суиқасд [14], деб квалификация қилган.

Мулккий зарар етказиш билан боғлиқ бўлган безорилик ҳаракатларини бу каби квалификация қилинишига қуйидаги асосларга кўра қўшилмаймиз: 1) ЖК 277-моддаси тузилишига кўра мулкни нобуд қилиш ёки унга шикаст етказиш анча миқдорни ташкил қилиши лозим; 2) ушбу норма диспозициясида мулкни нобуд қилиш ёки унга шикаст етказиш билан қўрқитиш безориликнинг белгиси сифатида назарда тутилмаган; 3) безорилик келиб чиққан оқибатга қараб квалификация қилинади. Агар безорилик натижасида ЖК 277-моддасида назарда тутилган оқибатлар келиб чиқмаса, қилмиш унга суиқасд эмас, балки, майда безорилик сифатида МЖТК183-моддаси квалификация қилиниши керак.

Шунингдек, ЖК 277-моддаси 1-қисми диспозициясида ўлдириш ёки зўрлик ишлатиш билан қўрқитиш ҳаракатлари назарда тутилмаган, ЖК 277-моддаси 2-қисми “в” бандида эса совуқ қурол ёки кишининг соғлиғига шикаст етказиши мумкин бўлган нарсаларни (қурол сифатида) намоиш қилиб, уларни қўллаш билан қўрқитиб ёхуд

қўллаб содир этилган безорилик учун жавобгарлик белгиланган. Лекин жамиятда юриш туриш қоидаларини қасддан менсимасдан ҳеч қандай қуролни қўлламаган ҳолда ўлдириш ёки зўрлик ишлатиш билан қўрқитишда ифодаланган ҳаракат учун жавобгарлик белгиланмаган. Амалиёт ходимлари ўртасида ўтказилган сўровда иштирок этганларнинг 95 фоизи амалдаги жиноят қонунида безориликнинг ушбу тури учун жавобгарлик белгиланмагани туфайли бу каби қилмишлар майда безорилик ва ЖК 112-моддаси билан, агар безориликнинг бошқа аломатлари бўлмаса, жиноятлар жами сифатида квалификация қилинишини айтганлар.

Кўплаб давлатлар жиноят қонунчилигида айнан зўрлик ишлатиш билан қўрқитиб содир этилган безорилик учун жавобгарлик мавжуд. Жумладан, Қозоғистон Республикаси ЖК 257-моддаси, Беларусь Республикаси ЖК 333-моддасида “зўрлик ишлатиш билан қўрқитиш”да ифодаланувчи безорилик учун жавобгарлик назарда тутилган. Юқоридагиларни эътиборга олиб, ЖК 277-моддаси 1-қисмини “ўлдириш ёки зўрлик ишлатиш билан қўрқитиш”, деган жумла билан тўлдиришни мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

ЖК 277-м. диспозициясини таҳлил қилиш безорилик объектив томонининг қуйидаги белгиларини ажратиш имконини берди: оддий зарурий белги (жамиятда юриш-туриш қоидасини қасддан менсимаслик), мураккаб зарурий белги (уриш-дўппослаш, баданга шикаст етказиш, мулкни нобуд қилиш ёки унга шикаст етказиш). Безориликнинг иккинчи белгисида қонунда кўрсатилган ҳолатлардан бири ёки бир нечтаси бир пайтда мавжуд бўлиши мумкин. Безорилик объектив томонининг оддий ва мураккаб белгиларини қуйидаги шаклларга ажратдик:

1) жамиятда юриш-туриш қоидасини қасддан менсимасликнинг уриш-дўппослаш билан боғлиқ ҳолда содир этилиши;

2) жамиятда юриш-туриш қоидасини қасддан менсимасликнинг баданга шикаст етказиш билан боғлиқ ҳолда содир этилиши;

3) жамиятда юриш-туриш қоидасини қасддан менсимасликнинг мулкни нобуд қилиш билан боғлиқ ҳолда содир этилиши;

4) жамиятда юриш-туриш қоидасини қасддан менсимасликнинг мулкни нобуд қилиш ва баданга шикаст етказиш билан боғлиқ ҳолда содир этилиши;

5) жамиятда юриш-туриш қоидасини қасддан менсимасликнинг мулкни нобуд қилиш ва уриш-дўппослаш билан боғлиқ ҳолда содир этилиши;

6) жамиятда юриш-туриш қоидасини қасддан менсимасликнинг мулкни нобуд қилиш, уриш-дўппослаш ва баданга шикаст етказиш билан боғлиқ ҳолда содир этилиши.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, юқорида кўрсатилган ҳолатлар билан қамраб олинмаган ҳаракатлар жинойий безорилик сифатида баҳоланиши мумкин эмас.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Жиноят ҳуқуқи. Умумий қисм: Дарслик (Тўлдирилган ва қайта ишланган иккинчи нашри)/Р. Кабулов, АА Отажонов ва бошқ. //Т.: Ўзбекистан Республикаси ИИВ Академияси. – 2012. – Т. 482.

2. Косарев И.И. Хулиганство и хулиганские побуждения как уголовно-правовой феномен: Автореф... канд. юрид. наук: 12.00.08. - М.: РГБ, 2012. -С. 19. // URL: <https://www.dissercat.com/content/khuliganstvo-i-khuliganskie-pobuzhdeniya-kak-ugolovno-pravovoi-fenomen>

3. Борисов С.В. Хулиганство: уголовно-правовой и криминологический аспекты: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. - М.: РГБ, 2005. -С. 85. // URL: <https://www.dissercat.com/content/khuliganstvo-ugolovno-pravovoi-i-kriminologicheskii-aspekty>

4. Рапог А.И. Субъективная сторона и квалификация преступлений. –М., 2001. – С.37. // URL: <http://lawlibrary.ru/izdanie40198.html>

5. Зарубин В. Спорные вопросы субъективной стороны хулиганства // Уголовное право, 2001. – №3. – С.13. // URL: <https://lawlibrary.ru/article1117188.html>

6. Утанов М.А. Проблемы борьбы с хулиганством. Монография. –Альматы: Аян Эдет, 1998. – С. 33-34.
7. Отажонов А. А. Жиноят кодекси Махсус қисмида иштирокчиликда содир этилган жиноятлар учун жавобгарликни такомиллаштириш //Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг Олий ўқув курслари ахборотномаси.–Тошкент. – 2015. – Т. 1. – С. 21.
8. Косарев И.И. Хулиганство и хулиганские побуждения как уголовно-правовой феномен: Автореф... канд. юрид. наук: 12.00.08. - М.: РГБ, 2012. –С. 19. // URL: <https://www.dissercat.com/content/khuliganstvo-i-khuliganskie-pobuzhdeniya-kak-ugolovno-pravovoi-fenomen>
9. Уголовное право. Особенная часть. Т.2 / Под ред. Л.Д. Гаухмана, СВ. Максимова. – М., 1999. – С. 36. // URL: <http://lawlibrary.ru/izdanie22062.html>
10. Аметов А.Ж. Безориликнинг ижтимоий хавфлиги // “Жиноят қонунчилигини такомиллаштириш муаммолари” мавзусидаги илмий-амалий конференция материаллари тўплами. -Тошкент: ТДЮИ, 2011 –Б. 314.
11. Зарубин В.И.Уголовная ответственность за хулиганство: Дисс. ... канд. юрид. наук. – М., 2001. –С.54-55. // URL: <https://www.dissercat.com/content/ugolovnaya-otvetstvennost-za-khuliganstvo>
12. Отажонов А.А. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар билан қонунга хилоф равишда муомала қилишдан иборат жиноятлар. – Т., 2013. – Б. 5.
13. Рустамбаев М. Х., Отажонов А. А. ва бошқ. Ўзбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқи курси. I том. Умумий қисм. Жиноят тўғрисида таълимот Дарслик //Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, Миллия гвардия Ҳарбий-техник институти. – 2018. – Т. 648.
14. Утанов М.А. Проблемы борьбы с хулиганством. Автореф. дис. ... к.ю.н. – Тошкент, 1998. –С. 20.
15. Есина Л.А. Квалификация хулиганства и иных преступлений, совершенных из хулиганских побуждений(уголовно-правовые и криминологические аспекты): Автореф... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Челябинск: Челябинский государственный университет, 2011. – С. 15. // URL: <https://www.dissercat.com/content/kvalifikatsiya-khuliganstva-i-inykh-prestuplenii-sovershennykh-iz-khuliganskikh-pobuzhdenii>
16. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорлари тўплами. 1991-2006, 2-жилд. – Тошкент: “O’qituvchi” НМИУ, 2007. – Б. 110.
17. Бородин СВ. Преступления против жизни - М.: Юристъ, 2000. – С. 149. // URL: <https://e.lanbook.com/book/146208>
18. Ткаченко В.И. Преступления против общественной безопасности // Уголовное парво Российской Федерации. Особенная часть. –М, 2019. – С. 264. // URL: <http://lawlibrary.ru/izdanie45760.html>
19. Иващенко А. В. Насилие и уголовный закон // Социально-правовые проблемы борьбы с насилием: межвуз. сб. науч. тр. – Омск, 1996. – С. 28-39.
20. Сердюк А.В. О понятие насилия в уголовном праве // Актуальные проблемы обеспечения безопасности личности, общества и государства в современных условиях // Сборник материалов научно-практической конференции. 26 апреля 2011 г. Уфа. Т.2. – С.150. // URL: <http://lawlibrary.ru/izdanie42034.html>
21. Otajonov A. A. Legal analysis of signs participation in the crime //Право и жизнь. – 2019. – №. 1. – С. 60-65.
22. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорлари тўплами. 1991-2006, 2-жилд. – Тошкент: “O’qituvchi” НМИУ, 2007. – Б. 110.
23. Рустамбоев М.Х. Ўзбекистон Республикаси ЖКга шарҳлар (Махсус қисм) – Т.6 “ILM ZIYO”, 2016. – С. 816. // URL: <https://library-tsul.uz/uzbekiston-respublikasining-zhinoyat-kodeksiga-shar-mahsus-ism-rustamboev-m-h-2016/>
24. Ўзбекистон юридик энциклопедияси / Нашр учун масъул Р.А.Мухитдинов ва бошқ.; масъул муҳаррир Н.Тойчиев. –Тошкент: Адолат, 2010. – Б. 142. // URL: <https://library-tsul.uz/uzbekiston-yuridik-entsiklopediyasi-2009/>

25. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорлари тўплами. 1991-2006, 1-жилд. – Тошкент: “O’qituvchi” НМИУ, 2007. – Б. 222. // URL: <https://lex.uz/docs/1448644>

26. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг “Баданга қасддан шикаст етказишга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги 2007 йил 27 июндаги 6-сон қарори // Ўзбекистон Республикаси Олий судининг ахборотномаси. 2007 йил № 3. – Б. 3. // URL: <https://lex.uz/docs/1592419>

27. Бакунов П. Қасддан баданга оғир шикаст етказиш жинояти. Ўқув қўлланма / Масъул муҳаррир ю.ф.н., доц. М.Усмоналиев – Т.: ТДЮИ нашриёти, 2010. – Б. 7.

28. Ўзбекистон Республикаси Олий суди қарорлари тўплами, 1991-2006. 2-жилд. – Т.: “O’qituvchi”, 2007. – Б. 110. // URL: <https://lex.uz/docs/1452654>

29. Жиноят ҳуқуқи: Олий ўқув юртларининг ҳуқуқшунослик мутахассислиги бўйича таълим олаётган талабалари учун/ М.Х.Рустамбоев, Ф.Тохиров, А.К.Эркаходжаев; Ҳ.Б.Бобоев таҳрири остида. Масъул муҳаррир Й.М.Каракетов. – Тошкент: “Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси” нашриёт уйи. – 1998. Б. 238-239.

30. Криволапов Г.Г. Преступления против общественной безопасности // Уголовное право. Часть Общая. Часть Особенная / Под ред. Н.И.Ветрова. – М., 2001. – С.454.

31. Шинкарук В.М. Ответственность за хулиганство в Российском уголовном праве: Дис... канд. юрид. наук: 2002. – С. 84. // URL: <https://www.dissertat.com/content/otvetstvennost-za-khuliganstvo-v-rossiiskom-ugolovnom-prave>.